

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди
Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

1966 ч.
МАРТ
13
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 60 (6386).

Өртөө 2 көп.

ЧУГААЛАЖЫР, ӨӨРЕНИР, ПРОПАГАНДАЛААР

Бистин калбак делгем Төрөөн чурттувустун бүгү улустары-биле кады совет Тыванын ажилчы чоннары съезд мурнунун бо кайгамчык хунерин көстүп көрбөз политиктиг болгаш күш-ажылчы калбак хурадаларында байдалында эрттирип турар. Амгы үеде партия болгаш профсоюз органдарында, ажилчы чоннарынын калбак хурадаларында болгаш партияга 1966—1970 чылдарда ССРЭ-нин улус ажил-агыйын хөгжүлдеринин беш чыл планынын талазы-биле Директиваларынын төлөвилелин калбаа-биле чугаалажып көөрүп үргүлчүлүк турар.

Съезд мурнунун ол эң чугула документини ажил-херекчи байдал-биле, сеткил ханышкыны-биле таныжып, чугаалажып партия активинин хурадалары Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Танды, Каз-Хем, Тожу болгаш өске-даа районнарга, Кызыл хоорайга болуп эрттирээ. Бо хунерде республиканын чер-чөлдөрүн эрттип турар коммунистерин болгаш ажилчы чоннарынын калбак хурадаларында Кызылдын бүүрүлгелеринин ажилчыларын, «Тыва даг-дугу» болгаш «Тыва кобальт» тузугун тузугулар, Тандынын, Каз-Хеминин, Улуг-Хеминин тараагылар, Бай-Тайганын, Өвүрүнүн, Эрэинин малчыларын, Тожунун, Тере-Холдун ижи-аңчыларын болгаш бүгү ажилчы чоннар партиянын айытканы өндүрүлүг ажилдарынын дайынчы программанын ижин-биле делгем, ону амыдырал кырынга боттадылар талазы-биле боттарынын төлөпкү салышкыны хунеринде бүрүн шийитпирлиги менделеп турар. Оон-биле кады олар Директиваларынын төлөвилелин ажил-херекчи бау-биле чугаалажып, боттарынын бүүрүлгелеринин, колхозунун база совхозунун планын соругаларына база ажилдагыларын турар аргаларына, куралдарына хамаарыштыр үнелит саналдарын, сүмелерин чугаалап турар. Чыжаа Тандыга, Каз-Хемге болган партия активинин хурадаларын киржикчилери чер ажилынын култураларын белдирерче, малдын үсээзин улам экижилеринче, продуктулук чорутуу көндүлдеринче улуг кичээлгеин салганнар.

Съезд мурнунун бо ханышкынынын хунеринде хөй-хөй партия активисттери беш чыл планынын талазы-биле Директиваларынын төлөвилелин чугаалажып көөрүн белин политиктиг делгемге эрттирер, ону ажил-ишчин кижилеринин чедир тайылбырлар болгаш калбаа-биле пропагандалар, аңаа холбаштыр ажилчы чоннарынын үнелит сүмелерин, санал-оонаын өөренип көөр талазы-биле улуг ажилды чорутуп турар. Маана бирин ээлгемде СЭКП-нин Танды райкомун хамаарыштырып болур.

Бо районда партия, совет болгаш комсомол ажилдагыларын база ажил-агыйын аңаа-бүрү адыраларынын тускай эртемчилери кирип турар 40 кижилер составын сөөк пропаганда бөлүктөр Директиваларынын төлөвилелин талазы-биле колхоздарга, совхоздарга болгаш ажилчы чоннарын чурттап турар черлеринин айы-биле лекция, беседаларын калыптартып турар. Ол-ла үеде бо чугула документини түс ажил чере чугаалажып болгаш аңаа барык-ла 4 муң ажил-агыйын чоннар болуп, 200 ажил кижилер санал-оонаын берген. Аңаа олар «Партиянын планы—бистин планымыс, ону боттарымыздын хун бүрү ажил-херекчи-биле күсөлдүр бис»—деп, менделгелешкен, бедиткен социалисттик хулаалгелерин алганнар. Бо чылын районун совхозтарынын ажилчыларын, колхозчуларын планан ажыр 70 тонна ээтти, 410 тонна сүтү, ийн муң тонна тараан саларын шийитпирлээнин. Бо эң чугула документинин чер-черде улуг сонугал-биле танышкан, чаа бедиткен хулаалгелерин ап турар ийди патриоттук эгелээшкенин дугайында мезгелер Тыванын бүгү бүүрүлгелеринде көзүп турар.

Оон-биле кады ССРЭ-нин улус ажил-агыйын хөгжүлдеринин чаа беш чыл планынын талазы-биле Директиваларынын төлөвилели ханы теорияга болгаш эртемге үндөлүктөгенин, коммунизмге бурунгаа хөгжүлдөгө оон өндүрүлүгү-дугулазын ону бүгү чон чугаалажып көөрүп турар үеде ханызы-биле, ишкерикти тайылбырлар—партия активисттеринин эң чугула соругалы болуп деп чүе берсе билдингир. Маана холбаштыр алыр болза, бисте чедир кылдынымай турар чүдүлөр ам-лаа бар.

Чыжаа, Кызыл хоорайда чонун чурттап турар черлеринин айы-биле Директиваларынын төлөвилелин тайылбырларын кошкак организастаан, көсүк агитацияны олче тодаргай угандырбайн, харындаа эртерген чедир чыл планын күсөлдүрчө кыйырган лоуун, планаттар чамык черлерде ам-лаа түрүшкөн хунерин чонга чаа болуп эртерген хоорайнын партия активинин хурадаларын киржикчилери чөптү-биле шүүмчүлөө. Моон бирин ээлгемде СЭКП-нин Кызыл хооромунун агитация болгаш пропаганда килдинин ажилдагылар чорутуу түнелди кыдыр ужурул. Ол ышкын четрестерин дугайында чамык мезгелер Тес-Хем районун редакцияга база көзүп турар.

Партиянын, чурттуу амыдыралына төөгүлүгү улуг болушкун—СЭКП-нин XXIII съездинин чедир санын хонуктар арткан. Аңаа бедеткелдер-биле болгаш Директивалар төлөвилелин калбак чугаалажышкыны-биле холбашкан ажилчы чоннарынын политиктиг ишкеринин база күш-ажылчы калыптанышкунун баштаары—амгы үеде партия активисттеринин эң чугула соругалы болуп. Оон-биле кады ол эң чугула документини чугаалажып, таныжып турар үеде бүүрүлгелерин, ажил-агыйын азы колхозтуу, совхозтуу ажил-амыдыралы-биле ылангыны чаа беш чылдын бирин чылынын тодаргай соругалары-биле ону ханы холбаштырар херек.

Директиваларынын төлөвилелин чонга улам калбаа-биле, чедир кыдыр пропагандалар төлөө, партия активисттери масса-политиктиг ажилдын бүгү хунерлерин, лекция, беседаларын, илгелдерин калбаа-биле ажилдаар ужурул. Бо талазы-биле култура албан черлеринин, «Билиг» иштелелин шүүмчү-биле хөй чүдүлери кылып болур. СЭКП-нин XXIII съездинин чугаалажып кол документтеринин бирээ—Директиваларынын төлөвилелин чугаалажып көөрүн бедик, политиктиг делгемге организастыг эрттирер, ону кижин бүүрүлгө чедир тайылбырлар, чаа беш чыл планын күсөлдүрчө ажилчы чонун күженишкенин, чогадыкчы энергиянын мобилизастары—бүтү партия активисттеринин эң чугула, харысгалгалыг херээ болур.

Ак-Довуракта онза чугула тудугдан

АЛГАН ХҮЛЭЭЛГЕНИ КҮҮСЕДИР

«Тыва даг-дугу» комбинаттың коллективин 1966—1970 чылдарда ССРЭ-нин улус ажил-агыйын хөгжүлдеринин беш чыл планынын талазы-биле СЭКП-нин XXIII съездинин Директиваларынын төлөвилелин чыгыс эл-сепкилдиг чүдүлүгүлүк хулаалгелерин, ХХХІІІ съездине алдар болдурган социалисттик хулаалгелерин күсөлдүрчө күш-ажылчы бедик калыптанышкунун ажилдап турарлар.

Комбинаттың ажил-ишчилери бо чылын Төрөөн чуртка 15000 тонна сорттук даг-дугу, а бирги кварталдын планын март 18-те күсөлдүрчө, пландан ажыр 200 тонна даг-дугу бүүрүлгө хулаалгелер. Бар куралдары, дериглери чон ажилдап турган беш чыл планынын бирги чылынын 2 айында даг-дугу аргылар фабриканын коллектив бодунун мурнунда салымгал соругалыг чедиринин күсөлдүрчө.

Күрүлө планын баурап 1040 тонна сорттук даг-дугу бүүрүлгө турган, херек кырында 1402

тоннаны бүүрүлгө үндүргөн. Февраль айың планы 1302 хуу күсөлдүргөн. Съездге алдар болдурган социалисттик чарыштын бирин черинде мурнуку хевээр Виктор Родиге уурткан ээлгем, оон-биле улааштыр Борис Касаевич болгаш Виктор Каркинин ээлгелери чоруп турар.

Дериглер машинистер Деге Сенек-оол, Пана Андрощук, Екатерина Киселина, даг-дугу саалаар черде Галина Кочугова, Долза Хертек, электрликтер Станислав Бойко, Шаравин Кешкеней болгаш селсээр Владимир Оскин олар мурнакчылар.

Даг-дугу аргылар фабриканын план күсөлдүрчө бирги ээлгемде продукцияны берип чыгаруунда лабониктеринде хачааржыр. Хол-биле бедик сорттук руза шийит тывар иштерин лабониктерин февраль айда 1790 тонна руза тывар план 1885 тонна чедирген азы пландан ажыр 34 тонна сорттук рузаны даг-дугу

арыглар фабрикада дужааган, Эштер Ооржак Дуду-оолга, Сергей Чамбал-оолга, Владимир Москвичевке, Семен Пименовга, Ооржак Биче-оолга, Монгуш Кара-оолга уурткан лабониктер бригадалары сорттук руза шийит тыварынын ай планын 2—3 хун бурунгаар 140—150 хуу чедир ажыр күсөлдүрчө, март айың улаууче эрте кирипкенер.

Чымыл-биле ажилдаар электри станциясынын коллективин февраль айда электри энергияны ажилдап үндүрүлгө планын 6 хонук бурунгаар ажыр күсөлдүрчө, хоорайнын бүүрүлгелери болгаш чуртагыч чонун электри энергияны-биле үзүктө чок хандырып турар.

Чаа беш чыл планынын улуг соругалары-биле холбаштыр күш-ажылчы сорук кирген «Тыва даг-дугу» комбинаттын инженер-техник

тиг ажилдагылары болгаш ажилчылары съездине алдар болдурган социалисттик хулаалгелерин төлөпкү ээлеп шыдаарлар.

Чыгыс паркомунун ууртулганында турар хиринде комбинаттың кожазы «Тыва даг-дугу» эргелелинчү участктарында болгаш бригадаларында ажил-херектин байдалы ам-лаа дүрүлгө болуп артышпаан. Комбинат тузугун ийги ээлгемге хамааржыр чугула объектилерин, ылангы ажилдаа дужаар ужурул чурттап төлүкүлүк доктааткан график январь, февраль айларда үзүлгөн.

Беш чыл планынын соругаларын чүгө партия активисттеринин ажил хурадаларына эртенгелеринин ажил кымыгаралыгын, чорун продукцияны азы тузугу шүүт боттарынын холдары-биле бүүрүлгө турар ажилчылар ортузунда беш чыл планынын талазы-биле

СЭКП-нин XXIII съездинин Директиваларынын төлөвилелин дугайында таныдыла ажил-иш багыт чорутуп турар. Кол тузу—алган хулаалгелерин чедиринин боттадыларындал хамааржыр.

«Тыва даг-дугу тузугу» эргелели СЭКП-нин XXIII съездинин утуктур дыка хөй тодаргай хулаалгелерин алган. Бо хунерде алган хулаалгелерин күсөлдүрчө темпан элгемге аргак оожум чоруп турар.

Соруга болза партиянын Барыын-Хемчик райкомунун талазындан Ак-Довурак хоорайнын чонунун, ылангы тузуг эргелелин ажилчыларын ортузунда беш чыл планынын соругаларын дугайында таныдыла ажилчы улааны-биле хемчелерин улаанын тодаргай практиктиг хемчелерин ажилдап кылган, ону амыдыралга боттадыларындала ботуп турар.

Т. ТАЛАНЧЕК.

БӨГҮНГҮ СОЛУНДА:

*Чугаалажыр, өөренир, пропагандалаар.
* СЭКП-нин XXIII съездининге алдар болдурган өөрүнчүгү мездээр, дыннадыглар (Бирги арын). *Чаа беш чыл планынын талазы-биле съездинин Директиваларынын төлөвилелин бүгү улус калбаа-биле чугаалажып, детнип, санал-оонаын кирип тур *Часкы хуннер (ийги арын). *Күрүненин Тандыда дуржулга станциязынын Кара-Чыраада хойжуларынын ажилынын дуржулгазынын дугайында чугаалары (Ушну арын). *Полковник Абель бодунун дугайында. (Дөртү арын).

ӨӨРҮНЧҮГ МЕДЭЭЛЕР, КУШ-АЖЫЛЧЫ ДЫННАДЫГЛАР

Бирги кварталдын планын
хуусаа бетинде

СЭКП-нин XXIII съездинин төлөпкү ужуражыр дээш чарышпышаан, Новосибирск областың көдээ ажил-агыйын ажил-ишчилери мал ажилынын продуктуларын бүүрүлгө көндүдир чорутуу чедип алган болгаш оларын күрүнге садарынын талазы-биле бирги кварталдын планын хуусаа бетинде күсөлдүрчө. Күрүнге март онга чедир 98,9 муң тонна сүтү саткан, азы планын 109,9 хуу кылдыр, 19,2 миллион борбак чуурган саткан, азы планын 142 хуу кылдыр күсөлдүрчө. Эт садарынын планы база ажыр күсөлдүрчө. Сүтү, этти болгаш чуургаларын эртерген чылдын бирги кварталында сатканындан дыка хөйү саткан.

Областың колхозтары болгаш совхозтары бирги кварталдын төңүзүгө чедир күрүнге ам-лаа 30 муң тонна сүтү болгаш 3 миллион борбак чуурган садарын шийтирлөөн.

(СЭТА).

Немелде бажыңнар

Ийн автолашканы, бир ДТ-54 тракторну доктаалгелерин, Улус-Хем районда «Күш-ажылчы хонук» колхозтун тудугу бригадын 5 чуртала бажыңны, 1 кайыкны, 1 чунар бажыңны, 1 контораны немей тудар планын алган. Ол соруга-биле бригада 1730 кубометр тудуг мажын белеткен. Ыш белеткелде И. Дадар-оол, Е. Дадар олар эки ажилдап турар.

Д. АРАКЧАА.

Тарылгага—шынарлыг үрезинни

Бий-Хем районун улусчу контроль комитетинин ажил-агыйында дуулаар бөлүктөрү чыгыс тарылгага үрезин белеткелеринин хонуктаан чоруткан.

Районун ажил-агыйынында бо чылын кол тараа култураларынын 4008 тонна үрезин негетинин турар болгаш ону 16 муң та черге тарып. Тус-тус ажил-агыйынынын шыгавында ол хире үрезин амгы үеде бар болгаш ону тогуур кондицияга чедирген. Ол кызыл-тас

үрезинин хөй кезин «Скала», «Саратовский»—29 деп сорттарын болуп турар.

Амгы үеде четпейн турар 160 тонна арбай үрезин кызыл-тас үрезин-биле бүүрүлгө болза-ла, «Кызыл тараачын» колхозта 177 тонна сүт, 49 тонна арбай, «Өк» совхозта 270 тонна сүт үрезин ам-лаа четпейн турар.

Бүкүрүлгө болгаш картофель үрезинин четчир хемчээлгик бар-ла болза, ногаа култураларынын үре-

зини ажил-агыйларже ам-лаа сеертип чедирткен.

Районун бо чыгыс часкы тарылгага чажыр үрезинин ортумук үнүлгө 23 хуу болган, а «Тилдиге» колхозтун үрезинин үнүлгө 41,1 хуу чедир турар.

Амналдын түнелдине илереттинген четтерин чайлажыр хемчелерин ажил-агыйлар чорутуп эгелээн.

М. БЛАГИНИН.

Агитбригадалар малчыннарда

СЭКП Барыын-Хемчик райкомун болгаш райкуском ырак кышталарда малчыннардын амыдыралын болгаш мал кышталарынын хайгаарал көөр болгаш оларга дууа чедир агитбригадалар 9 автолашканы организастап, кышкы оларларже үндүргөн. Агитбригада бүүрүлгө лектор кижилер болгаш мал эңчилери, баш таарымы кижилер бар.

Районун радио дамчыдыла комитетинин даргазы эң Козьмуй-оолга баштаган бөлүк 14 малчынын кодаңнарын кезип, чуртта, даштыкыда болушкуннар дугайында, эңч темаларында лекцияларын поучуп берген болгаш эңч дууазын чедирген. СЭКП райкомунун агитация болгаш пропаганда килдинин эргелелинчү оралакчы эң Хертек Кестекей:

— Бистин бүүрүлгө «Шекпээр» совхозтун Дег-Терезин салбырынын малчыларына чораш келген. Ол салбырын Төрөөн 26 ийинин болгаш 2819 хонук чаш төлү менди алдырган, а хойжулар М. Даш, А. Ооржак олар оолдаа хойжарынын чаш төлү чедирин чок доруктуруп ап турар-дыр. Салбырын малчыларынын сула, сипеге болгаш өске-даа мал ченери-биле хандырттыганы эңч тургустууганы-биле мал хур кыш ачкы келген. Ырак-чоок кышталарда малчыларже сула, сеткүү чедирлгелер доктаамал тургустунган болгаш малчылар партиянын бо чымыл март 29-та Москва ажиттуулар XXIII съездинин Директиваларынын төлөвилелин күш-ажылчы бедик калыптанышкунун таныжып турар—деп чугаалап.

Партия райкомунун пропаганда болгаш агитация килдинин эргелелин эң Д. Олан-оолга баштаган агитбригадалык составыга кижилер Лидия Киреева чораш, «Барыс» совхозтун Бижик-

тин-Хал салбырында Чыргал Хо-мунга уурткан хойжу бригадала эңч темаларга сула лекциялар поучаа. Бо бөлүктү чорашы 23 хойжу өргөгө эң Л. Киреева 6 черге лекция кылган. Ол хойжуларын бо чыгыс социалисттик хулаалгелери астынгыла болгаш оларын бот-

боттарынын арасында социалисттик чарышканын ай санынын түнелдерин база үндүрүп турар. Салбырын хойжарында СЭКП-нин XXIII съездинин Директиваларынын төлөвилелин таныштырар агитаторларын быжыткан.

Бистин корр.

☆

— Ак-Довуракта кады ажилдагы деп эжим менээ бир-ле катал сүмелээм. Чүмү кымыр чүмел деп оон ычкан айтырдым. Рудникке ажилдаар бис. Эжимин сүмелдин баураа мен шак ычканар. Ак-Довуракка ажилдап берген мен.

Кол мергелелин забойщик. Даг-дугу чымырын хунде нормазмы эш-өөрүн-биле кады 110—130 хуу күсөлдүрчө турар мен—деп чуртукта Биди Кара-Сал бодунун дугайы ычканар чугаалаар. Ол, рудникке комсомол комитетинин келжүкү, мурнакчы забойщиктерин бирээ.

СЭКП-нин XXIII съездинин күш-ажылчы бедик ужуражыр дээш ол кызыл-тас ажилдап турар.

Фото В. Тартамыс.

☆

Чер-черден дончузу-биле

ДОНДА-РОСТОВ. Доннун мурнуу талак районнарын тараагылар чыгыс эрте чажыр тарыларын массалык тарылгазын марттың баштагы чартында эгелээ. Кубань-биле кымысаржы чыдар Песчанокский районун тараагылар ол ажилдарын областа бир-ле дугаарында дооруп, 30 муң чымыл-сектор тараан тараан. Салыкский, Азовский болгаш өске-даа чамык районнарын колхозтары, совхозтары кызыл-тас, арбай, чочак-тараан, хөй чыл үнер сипектерини муң-муң сектор черлерде тараан.

Ростов областың ишкеринде 300 муң ажык секторун чыгыс чажыр тарылар тараалар эгелээ.

ФРУНЗЕ. Киржизда эңче үлгү дээ «Кара-Сү» жамур даш уур-данын дашкы кары планда немей кыска ону ишкер жамур дашты херек-лекчилерге чоктаа чорудуп берген. Дыка хөй жамур даш шахталары графиктен мурнаа ажилдап турар.

ЛУГАНСК. Лисичанск совхозтар трест «Энаме» совхозта күрүненин сугарылга системанын тудуу доорунан. Утуу Террас хемчик үндүлгө 1100 сектор черлер сүмү алды. Ычканга областың ажил-агыйларынын 25 муң сектор чери сугарылгалы болуп. Беш чылдын төңүзүгө чедир областың бүүрү ажил-агыйлары сугарылгалыг черлерин болур.

ТИРАСПОЛЬ. Молдавиянын «Авангард» көдээ ажил-агый ортосинде сугарылга системанын тудуу доорунан. Утуу Террас хемчик үндүлгө 1100 сектор черлер сүмү алды. Тирасполь районда бүүрүлгө дөртүлгө бир кезин—25 муң сектор чымыл чери сугарылгалы белем. Директив эртеринде туттунган насос станциялары час болган чад дүрүлгө шөлдөргө, сойтарга, ооротторга 30 миллион ажык кубометр сүмү бээр.

КАУНАС. Литваның көдээ ажил-агый академиянын дооркан кижилер бүүрүлгө ийн дилдикти эңч болган туруп болур. Кол тускай эртенден өскөдө, ийин—хөй-иштин эртенги өлөр, мурнакчы күш-култура ажил-иштин организастыгы азы көдээ бот-боттары уран чүдүлгө чуртукчу-зу болган туруп болур. Студенттер ол чүдүлгө эртерек чуртукта балык-керки академияда ажиттуулар хөй-иштин факультетке чедип ап болур.

ОМСК. Чуртта эңче үлгү дээ Омскинң нефть-вароду беш чылдын дүрүлгөдө ийн ажык катал немей өзөр. Ону доордоор нефть-химиянын бүүрүлгөлери тыгыл келер. Оң уламкындаа хойжар шайкын өзөр. Чаа беш чылдын дүрүлгөдө Омскинң чуртуктарынын миллион чедер, а оон соңоор моон-даа көнүдөр. Омск көдөшкө баргаш, чуртук эң үлгү оң хоорайларынын санына кирер. Моон-биле черелештир Омск хоорай эң белин кайрамык ногаачыдылгалы болгаш—келер үеде эңче хөй ногаан үнүштерин, чечектерин хоорай болур.

(СЭТА).

„Хойларнын дүк кыргыздазын болгаш эъткир продуктулуун бедидер, оларнын баш санын көвүдөдир“

(СЭКП-нин XXIII съездинин Директиваларынын төлөвилелинден)

Тандады көзү ачып-агып дуржулга станциянын хой фермазынын хойжулары 1966—1970 чылдарда ССРЗ-нин улус ажил-агынын хойжудеринин баш чыл планынын талазы-биле СЭКП-нин XXIII съездинин Директиваларынын төлөвилелин таныжып чугааламын, ону деткип хүлээп албышан, боттарынга бедиткен хүлээлгелерин ап турар.

1966 чылда ажил-агынын планынын бузуура төрүү 100 хойга оонаштыр 93 хураган алып дээр болза, хойжулар 95-тен эвэсти эвэсти алып дээр. Хой бурзуунан кыргып алып дүк 3 килограмм 260 грамм. Бо чыгыр эрте төрүтүнгөн хураган-нары 9 айнык иштинде баш бурзуунун ортумак дорик дөңгөзү 36 кг мылдыр доруктуруп семир-тир деп планнаан болза, хойжу-лар ону 38 кг чедирер деп хү-лээп алганнар.

Ам үеде кодан бурзуунда хой солдашкыны сөөлдөп турар. Бо дээрде эртен чылын тартып бо-задылганы организастыг болгаш шынардыг чоруканынын түнө-ли болур. Малдын чаш төлүндө хорамча барык чок. Төрүтүндө чөтпөс-тудуу болган ийи-чангыс хураганнар чамык коданнарда бар болза-да, барык кодан бур-зуунда 30—40-ден 70 чедир хой-лар ийиштеп турар. Ынчангаш хойжуларнын артык олзаы улуг.

Никит хойунун баш саны 11 муң хире турган болза, хой чаш төл немешени-биле ам 16 муң баш чокушуй берген.

Кара-Чыраанын хойжулары боттарынын хүлээлгелерин чүгө-сүсүдир эвес, харын амыр ку-недип шыдар дээрин оларнын амгы нөргүзүлгери херечилеп ту-рар. Он дугайын бо арында кири-ген материалдардан иоруп ап бо-лур.

Кара-Чыраанын малчыннарында

Хүлээлгевис эде көрдүвүс

1966—1970 чылдарда ССРЗ-нин улус ажил-агынын хойжудеринин баш чыл планынын талазы-биле СЭКП-нин XXIII съездинин Директиваларынын төлөвилелин чокта-ча бистин хойжуларнын хураганна-танымштырган чүве. Ону чалгыс ху-раалга кайын дөңгөзө илеткеп шыда-рыл. Ажилыгарын чаш аразында номчуп танымар силер деп, райком-нун секретары аш Хирли-оол биске чалгып турду. Кежээ ажилымыс баш-карты бээрге, солуну номчуп таным-жып каап тур бис.

Беш чыл дургузунда көзү ажил-агынын, ону иштинде мал ажилын хойжудерин дыка-ла айыткан-дыр. Ол хөмчөлдери бүрүн күсүдип алы-ры бо баштайгы чылдан агадеш ки-жи бурзууну бодунга оонашкан хү-лээлгенин бүрүн күсүдип айырыл-ган хамааржыр.

Бистин кодыныкта 600 баш тө-рүү хойлар бар. Олар шунту чар-тык бөдүн дүктү. Бо чылын чаш хойга оонаштыр 93 хураган алып деп планнап турган болза, хойжулар партиянын ам болур съездиндеги у-куштур хүлээлгелерин ап, 95-тен эвэсти хураган алып дээр кижи ба-рык чок апарган. Бистер чүс чедир амыр деп хулаадыныс. Хой бурзуун-де амыр дүктүс 2,5 кг. Беш чыл-дык планынга кирген соонда хоомай хүлээп алган чорур. Ынчангаш хүлээлгевисти эде көргөнивис ол.

Коданга хойнун төрүгени ам алааталып, чүс ажил-ла хой артка-н. Олардан кызыраары база бар ыш-кам. Ынчалза-да 45 хой ийиштеп, төрө-өн 480 хойдан 525 хураган алдынга. Ынчангаш хүлээлгевисти күсүдип шыдар бис деп бузуурал-биле ажил-лап турар бис.

Бисте малдын чүгө баш саны менди болуп турар эвес, харын хой-ларнын күжү кышты тооваан, чаш хураганнарын өзүп доруктуруп турары аажок. Бо чүгө мындыгы дээр, бир талазында, чайгы, күсүк үеде мал-дык семиртилгенин дыка хамаар-жыр. Эртен чайын эки өттүгү, сут-дуг дөрт чеге көчүп олараттым. Чаа чеге баргаш, эки олараттырга, хойлар дыка күш кирер, дүгү дески-лежир. Ийи талазында кыш-кы үеде ситен, сула, ситос дөңгөзү чөмөр бисте четтир. Дус, чугай, сөөк далганы болгаш өскө-даа мине-радыг чөмөр бар. Төрүү чыгаан хойларны эмин тудуп тургаш, тус-кай уау алып болгаш чөмөрлөгө-тургузур. Өскө хойларга эртен, кежээ немелде чөмөр берген, далбайлаан чеге калар. Төрөөн хойларны бир ай болган соонда баа оларлады бээр. Хой бурду-ле 4—5 га хире чери далбайлап берип турар.

Хой кайразынын иштинде улуг савада куруп каан суг өй-тавында чыгып турар. Он-биле хойларны, хураганнарын суггар. Кажанын иштинде кураг савааны чалып ту-рар. Бир эвес ол-шнык апарган болза, дораан солур.

Чаш хураганнарын сакман дээр арга-биле доруктуруп турар. Бо дээрде магалыг чүве, мындыг ажал-ла, азырал турда, чаш малды өсү-руп албайн канчарыл. Чаш хураган-ны хойларны баптап тус-тус илет-каларга анылап тургузар, он соон-да биче сакман кылдыр бөлүктүр болгаш чоруту улгатырып чоруй баар. Чаш хураганнар азырал турар чөмөрлөсү аны-буру. Минералдыг чөмөрлөсү холуксазы хой, оларны адаары безин берге.

Хой ажилынга 16 чыл болдум. Баштай Элгес-Аксинга турган «Бай-Будун» колхозка хой малдап турум-да, ол колхоз «Тиндиге» совхозка каттыжа бээрге, олче шилчидим. Сөөлгү чылдарда дуржулга станция-зында мал маллап турарым бо. Ын-чалза-даа мурунку ажил-агыларга ажаллап турганымны бодаарымга, кончуг бөдүн болгаш чөдөнмөс тур-ган-дыр. Таарымчалыг кайра-даа, аны-буру чөмөр-даа чок турган, бо ышкан сакманнар арга-даа өзүлүг ажилаттырмай турган.

Ам бисте байлаа сыр өскө. Хой ажилын эртемниң айтып турарын өзүлүг мынчаар чорударга, шынап магалыг чүве-дир. Ынчалза-да хой-жулар боттары болгаш сакманшктер улуг күш үндүрбөс, харысалганын бодыс болза, хамык бөдөн чүве бо-ду бүдө бербес болгай. Моон-даа сонгаар ажилды суларалып-чө-дө болбас. Ам артка хойларнын тө-лүп бүрүн камгалап алып, бүгү ху-раганнарын эки доруктураш, чайын тускай уау бээр болгаш кыргыз-ла планын күсүдир—бистин хүлээл-гевис ол.

Бистин хойжуларымыс аразында социалисттик чарыштыр. Эртен чы-дын бисте эки көргүзүлгү болган хойжуларнын бирээни Сайын-оол Чудумук бо чылын социалисттик чар-тыкка кыйгырым. Он хойлары ба-за ийиштеп турар болгаш хураган-нары менди. Хойжу бурзуу эки көр-гүзүлгү болуру бистин кол соруд-гавыс ол. Чүгө дээр, чарышка чүгө боду мурунар эвес, харын ажилын көргүзүү эки бодуру база чутула.

О. ЛАҢЫЫ, хойжу.

Көзү ажил-агынын дуржулга станциянын Кара-Чыраада хой фермазынын хойжулары СЭКП-нин XXIII съездинин Директиваларынын төлөвилелин ажилынын чаш аразында, мындагы кежээки ажилды башкарып каан соонда солуннарда номчуп танымжып турар.

Чурукта: хойжу Оюн Лаңымын бодунун болгаш дуулаачы хойжууунун өт-бүзөниң кежигүнеринин база Кызылда көзү ажил-агы техникумуун мында практикалап барган студенттеринин Директивалар-нын төлөвилелин кежээки ажил соонда танымжып ту-рары. Солуну студент Б. Мадыр-оол номчогон. Ын-дыг номчулга чалгыс удаа эвес болган.

ХУРАГАН ДОРУКТУРАРЫНЫҢ САКМАН АРГАЗЫ

Хойнун чаш төлүн хүлээп алы-ры—хой ажилында улуг күш үнө-р болгаш күженишкениң үе. Бистин тускай хойжуларымыс болгаш мурунчук хойжуларымыс хой ажи-лында бо чутула ажилдын чоруду-лаанын экижидерин хой чүдүлгери мылган. Хой ажилында иптерээр ол чүдүлгери бирээн хураганнар-нын сакман аргазы-биле доруктура-ры болур. Ол бодуруг чорудула-нын организастары мындыг: баш-тай төрүү хойларын тускай уау алып, Оларнын иштинде төрүү чыгаан хойларын шилчип алыш, ка-жанын хой төрүдөр ораанын кин-рер. Аңаа оонашкан хойларны ху-раганнары-биле тус-тус илеткаларга тургузар. Он соонда олардан сак-маннарын тургузар.

Сакман—ол дээрде хураганнар-нын назимында хамаарыштыр ие-лери-биле кады бөлүктөп аялары болур. Бо бүгү ажил уау хойжуну чандыр албае хайгааралын болгаш контрольдон, он шунту киркилгенин негээр. Хой оонашканын тускай үе-пактыг эвес, хүндү-даа, дүң-даа болур чүве төлөдө, немелде ажилчып күжү баа негеттинер. Моон ужурунда хойжуларга дуа-лаажыры-биле сакманшктерин бола-ла дуулаар ажилчыларын ажил-агылдар чорудар.

Хой ажилын интенсивтик чоруду-рун районнарда хураганнар-нын сакман аргазы-биле доруктуруп турар болгаш чүртүгү бүгү зона-ларда бо арганы тус черин бий-далыга таарыштыр чандыр өскө-даа байдалдар-биле чорудуп турар. Бистин республиканың байдалыга хойларнын оонашканын кы-жы болгаш эрте чакы үеде чоруду-рун турар, бо үедеде немелде ажилчып күжүн ажилгаары дыка таарымчалыг. Кыжын болгаш эрте чакы үеде чаш хураганнарын доруктурунга сакман аргазын ажилгаары уау ажилыг болур: ол үеде таарыштыр чоруктан тарым боозадылганын түнөли, хураган-нарын камгалап алыры, оларнын өзүп маңдыры эки болур, бо чы-лын эрте төрүтүнгөн хураганнар-дан немелде дүктү баа алыр.

Маңа мындыг чиктерин кор-гүтүп болур. 1963 чылда бистин дур-жулга станциямыс баш бурзуу 38 кг дорик деңизин 500 эр хураганнар-нын күрүнеге дуулаган. 1964 чылда 1500 баш, 1965 чылда 2939 баш мы-ды хураганнарын дуулаган. Бир хураганны он ай чедир дорукту-рунганга 18 рубль чарыгдалыган, а ону дуулаганга өртү, дүтүгүн өрт-өз-бисе кады, 46 рубль четкен бол-гаш хураган бурзуундан амыр орул-га 28 рубль болган.

1965 чылда хойжу М. Очур-оол 664 хураганны 8 ай наздыга чедир баш бурзууну ортунак дорик де-ңизин 40,7 кг мыдыр өсүргөн. П. Чудум 719 баш хураганны ола-уени иштинде ортунак деңизин 42,3 кг мыдыр доруктурган. Хойжу

М. Норбуу кодыныкта 1964 чыл-да төрүтүнгөн 822 баш өртчиге-терден ажил-агы барык он муң хире рубльди алган.

Хураганнар доруктурунун сак-ман аргазын организастарда чө-чир санын дөңгөзө-херексел турары чутула. Бир эвес олар чөдөнмөс болза, хойжу сакманын чалгыс бо-лүккө улгатырар ужурга таважыр болгаш оонашканын чорудула-нын, хураганнар доруктурунун докталанган чорунун үрөз апар. Ол чорук хойнун чаш төлүн камгала-п алырынга четпес садыларды болур. Кышкы оонашканын үе-риде 600—800 баш төрүү хойлуг кодан бурзуунга 40—50 кетка аам 25—30 кетке шимчедип ап турар хаалгааралыг үш-улаанчак хейир-лиг реңикталар, тус-тус бичиң кет-калар тургузарыга херексээр уу-лур 1,2—1,5 метр 800—900 шиттер, хой төрүдөр өрөзгө 15—17 кетка-лар, кажаа иштинге, аам баагаа дөңгөзө кажааы кылырга уау-ну 3—4 метр 80—100 санын шиттер херек.

Хойларга ситен каап бээр 30-ден эвэсти эвес уау саалар болгаш концентраттыг, минералдыг чөмөр-лө салыр 50 аймы десин херек. Хойжу бригадала мындыг чүдү-лер турары чутула: хойнун соңу-зун салыр хааржак. 2 чупар демир, 4 таа, 8 аржымы (оң 4-түн хол чодарына, арткаын төрөөн хойлар-нын эмгелерин чодарына ажил-лаар), холду чунарына болгаш а-жылдар, халаттар чуррунга херек-сээр саваа, хой, хураган деңдетээр булдулар, суг кулар досаар, малга суг куурун бээр десин, аам ончага болгаш оон-даа өскөдөр.

Ипс-бүрү чөмөр, үстүнде айт-кан дөңгөзө-херекселдер, чыгы, таарымчалыг кажаалар барда, сакман аргазын чөдөнмөс ажилгаа бору-турар. Хой төрүүнүн мурунда эминин доңгандыр дүгүн болгаш

кудурунда, арында, мындагы ка-рактары дугай бээр дүктөри кыр-гып кааптар. Кажанын иштин арылааш, дезинфекциялар. Хой төрүү кажаанын ишти чырык, кургак болгаш делем болур, бир хойга 2—2,5 дөңгөзөн метр шөл оонажып чутула.

Тускай үеде, төрүү чыгаан хой-ларын хойжулар болгаш сакман-шктер дүңгөзө-херексел деңизиниң доңгандыр берген хойну төрүдө өрөзлөни апаргаш, мында кылы-надыр саваа чадан каан тускай кеткага кырыр. Хой төрүдөгө ху-раганнын шарымы, дүңгүн дораан чодуп аштар болгаш неэниге ху-раганнын чыгарып. Ол чорук хан эрпадынеге эки болур болгаш ху-раганнын хойнун төлөүлөргө, өскө хойлар-биле холууа бергенде дүгүн чыгып алырынга эки болур. Оң соон-да эмгик чүрү, мыда дугуулаа сүтү ийи-үш каатп саат туулар, ху-раганны эмирер. Хураганнын дүгү курган, неэни өңгөн соон дары хой-ну хураганна-биле кады тускай чы-мыг кеткага кырыр. Аңаа хураган-нын хойнун турарынын хуулазын төлүн кайы хире төлөүне берген-ден хамаарыштыр кодуунда ийи-түш хонук болур. Бир эвес хой о-лун эки төлөүне берген болза, бир-ини хонганда бичиң сакманга кы-рыр. Хураганнын хойну сакманга кырыштыр мурунда ийи-дүгүн дугаарлаар. Бир эвес чалгыс ху-раган болза, соңгай таланы быстын-га, ийи болза он таланы быстын-га дугаар болур. Бир эвес хураган са-ны чүс чедер болза, коң-бөдүргө 100 деп санын салыр болгаш оон мындагыны быстын-га дугаарлаар.

Сакманын хөмөшүн холун эрт-тир улгатырып, өй-тавында кылаа чогуур. Хураганнары коппак хой-ларын кеткага болгаш бичиң сак-манга эвэсти үр тулар болгаш чөм-дур. Хой төрүүнүн мурунда сакманын эминин доңгандыр дүгүн болгаш

Хураганнарын наамын (хонук-биле)	Сакманда хойлар	
	чалгыс хураганныг	ийи-тертег
2—5	5—7	2—4
5—10	7—12	4—6
10—15	12—15	12—25
20—30	40—60	25—40

10—15 хонук болганда хойларын хүндүс хураганнары-биле кады баа-заае ундурар, аңаа чөмөгөр. Сак-манга концентраттыг болгаш мине-ралдыг чөмөр салыр нормулаалар база турар. Сөөк далганын, чугайны сулага холуп бээр ажилыг. Мине-ралдыг чөмөрнү аны-даа берип бо-лур. Үш-дөрт неделя болганда ху-раганга чыгып сугну жыртыр. Бөдүн чөмөрнү, мындагы аюдернанын көк ситенин чеге нагабай, өрү азып бээр чутула.

Хураганнары сакман аргазы-биле доруктурунун бо айткан хөмчө-лөдөр ботандырар болза, оларнын баш санын камгалап алыры, ажи-ралдыг чөмөр салыр нормулаалар база турар. Сөөк далганын, чугайны сулага холуп бээр ажилыг. Мине-ралдыг чөмөрнү аны-даа берип бо-лур. Үш-дөрт неделя болганда ху-раганга чыгып сугну жыртыр. Бөдүн чөмөрнү, мындагы аюдернанын көк ситенин чеге нагабай, өрү азып бээр чутула.

В. УЛАХАНОВ, Тыванын көзү ажил-агы дуржулга станциянын хой ажилынын кидианың өргөлөкчүн.

МЭЭН ЫНАК АЖЫЛЫМ

Хой ажилында эң чутула камгала-ны — оонашканын эгелер бээр-ге сакманшктер бээр мен. Сакманшк дээр чаш хураганнар ажаан, дорук-турунча чутула иштер болур. Маң ө-бүдүс бо чаш-биле ая, он ажил-агы бурзуунда хой кидил турар. Он сөс чымында сакманшктер кел-дим. Баштайгы чылдарда чаш хураганнарын бөдүн арга-биле доруктуруп турдуус. Он соонда сакман дээр депишкелгени арганы ажилга бердиис.

Бо чымын аялар 13-тен бээр бистин хөмөзү төрүп эгелер берген. Уау хойжу Шалык Хайдыттын кадым Оюн Чомаалы доруктурулган сакманшк кижин. Он-биле ийи-лээ сакманшктер кырыккан бис. Төрүү чыгаан хойларын кодынга ууап ол калыр, чандык бийлүлгөй барганна-ры далбайлап каан ооржөк үнө бээр болгаш аңаа төрүттер. Кадарын ки-жи атыныкы шакаанда ичкөк дээр чымын кидишты чорур. Чеге хой доңгандыр бээр, арганы-ла болза шакакта саваа кырында хөмөздөй са-лып алгаш, аалаа эккээрин бодаар. Бир эвес чеге төрүттер болза, хураган-ны кургачып чытпайн, шарзын дүргөн ашай тырктап, мындагы аскын, дүңгүн чодупкан, демчи ичкээне чымылап алгаш, дүргөн чымыс кажаа-га эккээр. Он башка соонда дийдирип доңкур баргаш, хураган бедидир, өскөс аарып болур.

Чаш хураганнын шарзын аштан соонда, хойнун эминде дүңгө-берген сүтү чеге саа түдүлүр болгаш эминде доңгандыр дүктөри кырып кааптар. Бир эвес ол дүктү кырылса болза, хураганнын иштинче кырып, борбанды деп чүве сон тиктир. Бистин тускай эртемчилгевис не-мелде, он ооразан хынап бээрлер. Хойну болгаш хураганны дуула-лар. Он соонда тускай кеткага ийи-биле кады кырып каа болгаш эмирер. Хураганнын хозар, аш иштеткен чүгө мынды хойларны тус-тус кеткаларга ийи—үш хонукта, чандыкта оон-даа үр тургузар боордан башка, аңаа хойларны аңаа үр тургускан херээ чок.

Оң соонда он шаа хойну хураганнары-биле бир ууукке кырыр. Сак-ман эгелзэни ол. Аңаа каш хонук чордо, ийи—үш сакманын улгатыр кадар болгаш оон соонда уау уууктерге 40—50 мыдыр улгатырып чоруй баар. Он 150-даа каде бээр.

Ол хире апарган хураганнарын чалгыс аңыс тургузар болгаш ху-раганнары кадар. Хойлар түлүктөп төрүп берген үеде чаш ажилында баар бис. Бирээни хүлээп ап, ийи-биле кады кеткага кырып четтиккелде турда-ла өскөсү база төрүп бээр. Дүңгө уругу ээлчегин дежурнилар бис.

Алгачкыта аны-буру эмир. Бир эвес хураган өктөктөй бээр болза, мал эмирлерин айты бергенки дүгээр боттарымыс эмин алып бис. Бо чымын бистин хураганнарымыс кандыг-даа аары-хажык чок. Бо чымын станциянын төвүндө тускай сакманшктер-даа херексегейн, ийи хойжу, ийи сакманшк боттарымыс-ла күш четтигип келдиис. Мээң ажаан, доруктуруп келген хураганнарынын саны 240 ашкан. Эжикиниң база ол хире турган. Сөөлү үеде Кызылда көзү ажил-агы техникуму-нун студенттери ийи оол практикалап келгеш, бисе дуулажы берген. Ам хураган саны улам көвүдөз. Ынчалза-да баштайгы хураганнар ийи ай чокочулуп, азыралга белен апарганнар. Олар каап берген чөмү чил, сугну ижип, дөңгөзө туралар.

Кажалар чымыс, сайыгалакчы, чүл-бүрү чөмөр барда, чүгө кижин ажилдаары-ла билер. Бичиң-ле кошмак туттунар болза хоржок. Ам 570 ажил хураганны менди ол турарымыс кончө өөрчүгү. Ам оолдар чүс хире хойнук төлүн баа менди алып бис.

Ынчангаш бо чымын бодуустуң ажил-агымыска бир уау кодан хойну немен бээр бис. Бо дээрде партиянын ам болур съездинде бистин белгээс ол.

Сакманшк О. ДУУ-ДАРЫЙ.

Хандырылга экиде—ажыл бүдүнгүр

Бижилерин амырал болгаш культу-ра талазы-биле хандырылганы эки чөдөнчө ажил бүдүнгүр болур. Бистин дуржулга станциянын Кара-Чыраа деңизкериңде хойжулар бистерин амырал-чурталгавыстын хандырылганы эки. Хойжу бурзуу айла 80-ден 100 чедир рубльди ап турар. Ам оон кырынга 40 хууну немээр деп бистид чаазааы доктаал үндүргөн деп дыңалдым. Ол дээрде бистин малчынарын амырал-чур-талганын улам экижидер даш сөгүш салымы-нын база бир күсүк херечин деп өөрүп четти-рип тур бис. Он-биле кады бистерин улам эки ажилдазын деп турарын баа билип турар бис. Мыдыг болганда, малдын чаш төлүн бүрүн доруктуруп алып, хөмөзүска хорамча болдурубас, хой дүктү Төрөң чуртка бээр даш кылып турар ажилымыс бичиң-даа сулартамыс бистин хү-лээлгевис болур.

Хойжуларга автолавка неделя санында каап-далган-тарааны, өскө аш-чөм айдала, херекел-ди бараанын экеп салдылар турар. Бөдүстү-нда, малчымыс-даа ижер сууру ууабас, олар ажилымыс база бар. Хойжу өт-бүлөр сайгалга-нын, плиталыг, чымыс бажынараа чурттап, радиоприменин дачыдып кээр солун чүдүлгери дыңап турар.

Кыштаг-турлаг санында чунар бажы бар. Ту-ралаан хуунуусте иптереш, чунуп ап турар бис.

Малчынарын ортуунда төп туралга чаа клубту тудуп берген. Бистин байдалымыска кон-чуг таарымчалыг, чараш болгаш дерлигенин көр-гө, сууларда клубтардан тудалас. Клубка төрө-ник санында кино көргүзүп болуп турар. Кежээ-ки ажилды башкарып каап, ол дүңгүн дежур-нынын эскерлери шаңактаган, клубче заптар бис. Аңаа өй-өйдө хураал-суглаа, лекция,

оюн-концерт база болуп турар. Бистин клубуусе малчынарга культуранын олаа ол. Оон ажилын моон сонгаар улам хөдөлдирип, мыда хана со-лунунга-даа, тускай көргүзүгө-даа бистин ажи-лымыстын түнөлдөрүн өй-өйдө бижип тура-за чогуур.

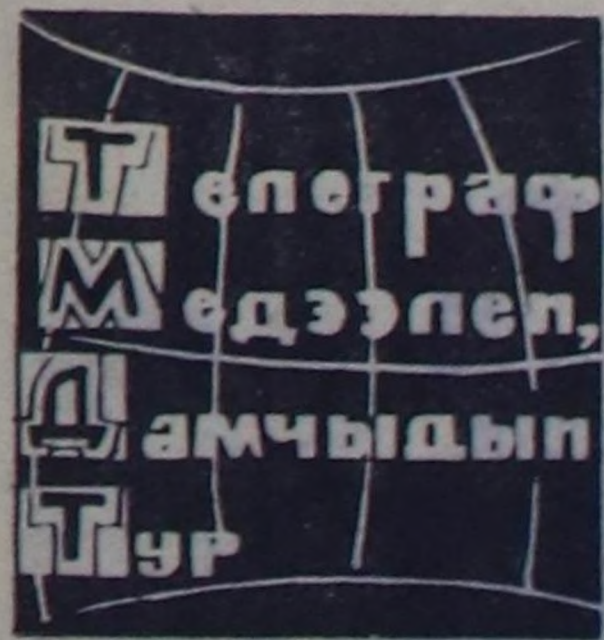
Чалгыткан солуннарымыс улуг уууктебейн каап турар, харын номчуп ажилгаары бистерден ха-мааржыр.

Бистер хандырылгавыс дугайында хомадал кылабай турар бис. Ынчалза-даа станциянын ди-рекциясынан боаза чогуур мындыг айттыр бол-ден болуп турар мен. Чамдык коданнарда ийи өт-бүленин чурттап олурар бажынары ийи би-чин өрөз болур. Аңаа шкаф, оруннар салырга, сынышпай баар. Хой оолдашканынын үезинде сакманшктер, практикалаан студенттер кедир-ге, мырыңай бергендей бээр. Моңу өөрөңп көргөш, тулугу немен кылаа чогуур.

Ш. ХАЙДЫП, хойжу.

Социализмнің акы-дуңма чурттарында

ЧЕХОСЛОВАКИЯ

Чехословакияның чыгыш аял кооперативтеринин болгаш куракжы-айылдарынын ажылдакчыларынын ийити-күрүнө конференцияны Прагада доозулган. Конференцияны делегаттары чер болгаш мал ажыл-жоруктарын чутура айтканын билдирген перестройкаларын, а ошол аймак республикалык кезде ажыл-агый планын узурунун арга-методтарын сайыраггайыштыр талашып биле саналарын чыгарып берген.

Советтүш чыгарыш дүргүзүлдү Чехословакиянын кезде ажыл-агыйнын ийити продукцияны 7,1 хуу, а баранын продукцияны — 13,7 хуу өскөн. Чер болгаш мал ажыл-жорук материал-техникти баазага азыраак экишкен. Кооперативтеринин болгаш куракжы-айылдарын орун-талашы 31 хуу өскөн.

Конференцияда А. Новотный делегаттар чүве чыгарып. Кезде

ажыл-агыйны улам ийити хөжүрү, Чехословакиянын Коммунист партиясынын XIII съездинде белет-кел талашып биле төп органдарын болгаш кезде ажыл-агый бүдүрүлгөсүнүн кол органдарын тодо-додуш турар шийтпирли конференцияны кыраакчыларын чыгарып берген.

Чехословакиянын аял кооперативтеринин улам ийити баазага азыраак экишкен. Чехословакиянын аял кооперативтеринин улам ийити баазага азыраак экишкен. Чехословакиянын аял кооперативтеринин улам ийити баазага азыраак экишкен.

Чоюкчу он беш чылдың ийити Словакия, Моравияга болгаш Чехияга азыраак экишкен. Чехословакиянын аял кооперативтеринин улам ийити баазага азыраак экишкен.

Болгария «Химметаллургпроект» деп болгаш бүдүрүлгөни талашып биле доозулган. Чехословакиянын аял кооперативтеринин улам ийити баазага азыраак экишкен.

километр. Чыл бүрдө миллион хире тоюна нефтини ол дамчыдып берген.

Болгариянын ховуларында чакык хову ажылдары улам калыбын турар. Сула, чочак-тараа, аяк, люпер-я болгаш тарымал тоорукту ам бел-алын шийтерген чакык тараан. Кооперативтер болгаш куракжы-айылдар шийтерген чакык шийтерген.

Югославия Югославиянын эртемнёр болгаш уран чүүл академиясынын туруп келгенден бээр чүс чылы бо чы-

лын болур. Академиянын эртемнёр кезиктиреринин чутула ажылдарын парлап үндүрер болгаш ноябрда юбилей хуралдарын эртертерин академиянын хуралына шийтпирлээн.

Скопье чогулда улам аэропорт-туу тудуу доозулган. «Югослав аэропорт» компания Белград-Скопье арасынын чакык агару аяктып. Диниатканы биле алырга, март төңгүзүлдү Скопье-Амстердам арасына агару оруун ажылдар. Скопье-София арасына агару оруун ажылдар дугайында чыгарыш-жымышканын чордуп турар.

Скопьеде аэропорт — сан талашы биле алырга Югославияда адыгы делегей аэропорту болуп турар.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

О Сонг Вьетнамның кырынга 900 дугааргы америк самолётту бо чылдың март сесте Нгеан мөжүгө адыра атынып биле холбаштыр оң чолуна, солдатын болгаш офицерлерине чага чоруткан. ВДР-ни президентин Хо Ши Мин байыр чедирген. Бо мөжүгү кырынга ийити-биле 150 америк самолёттарын адыра атып болуп турар.

О Италия коммунисттеринин «Унига» солугу Франциянын солугу саар кнослерине баа даягы кестүп келер. «Унига» солугу таралырын чоруткан турган 1950 чылдың чарынын күш чок болурун Франциянын ийити керектер министрствозу чыгарган. Ол «Унига» солугун болгаш Франциянын Компартиянын төлөөкчүлери кыш улаагы негелдеринин түңгөлдүр.

О Сяньхуа агентствонун диниатканын адыра алырга. Кыдаттың Синтай хоорайнын районунга март сесте барык 9 балл күштүг чер кимчээшкени болган. Чер шийткешин болган районун чову каража база таварышкан. Ол районга бүгү талаагы дууламчынын чордуп турар.

О Премьер-министр Фидель Кастрога халдашканын белеткен. күрүнге улам эске-да ажыл-чорудугу кылып турганын даш бурууларын Роландо Кубелас Сакадестин болгаш өскөсө-дай херектерин талашы биле Гаванын республикту трибуналы шийткеш улаагы. Роландо Кубелас Сакадестин, Роман Гутьер Диас оларын 25-25 чыл хосталганын каалып шийткен. Хосе-Луис Гонсалес Гальетта, Альберто Бланко Ромарис оларын 20-20 чыл болгаш Хуан Альсидо Наваррону 10 чыл хосталганын каалып шийткен.

ДЫШТАНЫЛГА, ПЕНСИЯ

Анна Намбыралова Торжук чыл ийитинде улаа чыга бараан болуп, ажылды чорук, эң ылангыч не-чаштарын ка-

дыштымы дош чүткүлдүг ажыл-агый келген. Москванын медицина училищенин эки дошканы, акушер-атты чедип алган. Ада-

чурттуу улам дайымын чыгарып биле Тажик районга ажылдап турган. Дык хей ийитин болуп бери чаштарын чыгарып берген. Чуртталганын аялы-биле 1944 чылда Кызылга чедип келген. Кызылдың болжуга бажынынга болуп ажылды үргүзүп берген.

Торжук коллективинин болгаш чорукчу хуудураага калган алган. Анна Намбыралованын өг-бүдөсүнүн ээни Иван Пашта-евич республиканын Кезде ажыл-агый министрствозунда ажылдап турар. Торжуктарын өг-бүдөсүн арбын-даа, пайыра-дык-даа. Улам уруу Таякы Кызылдың башкы институтун доос-кан, ам Барыш-Хемчик районда башкылап турар. Кызылдың медицина училищенинде башкылап турар Анна Краснопольскийн медицина институтун дооскан. Бичик уруу Галина Кызыл райо-найы халыкка контролорунун ийитин, Москванын ветеринария академияны дооскан огуу-Ханза Бай-Тайга районда ажылдап турар. Торжуктарын өг-бүдөсүн бо-дур, шунтуу эртем бил-генин чедип алган. Чорукчунун ажыл-хөдөсүн чорукчу, чорукчу бараан болуп турар.

Марттын сези Торжуктарын өг-бүдөсүн дошкелдештир хуу болган. Анна Намбыралова Торжуктун төртүтүг-ле 55 хэр харлааны болгаш дыштанылга-же, пенсияга үлгүн хуу.

ЧУРУКТА: Анна Намбыралова Торжук Ажыл-биле.

Фото А. Сокуровтун.

ПОЛКОВНИК АБЕЛЬ БОДУНУН ДУГАЙЫНДА

Рудольф Иванович Абель 30 ажыл чылдарда совет разведкага ажылдап келген. Чекисттик эрме маалдары, кызыраа чок бердиген чорун Төрөөн чурт бедни-биле үнелген. Эш Абельди Ленин орден-биле, ийи дайымы Кызыл Тук орден-биле, Күш-ажылды Кызыл Тук орден-биле, Кызыл Сылды орден-биле, азыраак мал медальдар-биле шапканы.

1957 чылдың ноябрь-де АКШ-тын суу Абельди кара-башыга 30 чылда шийткен. Оң соонда америк шпион-ужуудуку Пауэр-биле Абельди солуп алган.

Полковник Абельдин бодунун дугайында «Ажыл коммунист» деп журналдың ийити дугаарына парлаан чыгарыш номчулдарга доңдулап сонугар-дым.

...УТКА-нын радио келетеринде шериг абаны эртерген мен.

1926 чылдың кызынында, шеригден халашканын соода ажылга кирип алыр апарган мен. Ийи санал турган эртем-шундичел институту болгаш ОГПУ-нун дашыкы кишини. Радиотехника-даа, разведканын солуг ажылы-даа мен халыкчымын турган. Билдир дашыкы дашыкыларын чыгарыш аштерин менде сумел турган. Адак сөөлдө шийткеш кылдым, ийчанган 1927 чылдың май 2-де чекист апарган мен.

Он ылайыкшы билдирген-ле болгай, кижини калды-даа ажыл-чорудугуна баштай кызымак чүткүлдү өөренин, оон соонда бүтүрел чок тускайлап бажынар, баштайгы чедикшилер болуураа... Ийчан чоруй-ла кижиги чегин-даа, чүвени бил-дир-даа, мергежил-даа берил. Ийчанган бодунун чогаалдык тыныгыну бугу агар-ларын долу хемчээ-биле улам-на ажыл-даар алаар.

Разведкалар ажылдык чедикшини раз-ведка каныг кадрларыннан шийт-ла хал-маарыра.

Бистин аныктарымыстың эң эки төлө-лекчилери разведка ажылдынын чыгуузын болгаш улам-дуузын ык кылдыр меле-реп билдеш, олде куузелдин-биле барып турар.

Разведчик кижиги дайымынын арасы-на, амы-тынга айыылдык байдалга ажыл-даар ужура таварыш. Совет разведчик кижинин нарын болгаш хай талаагы со-рулгалары марксист-ленинчи теорияны

чорумда, хаалга күш-биле ажыттыган соода бир-де кижиги ийити ийити. Эки аксында ийи кижиги тур. Олар хо-дуна бир-де шийткешин туралгай турал. Ийитинин федералдык бюрозунун (ИФБ) онза талашчылары бис деп, алар дугу-лааш-биле чыгарыш, өрөөлө кире бердилер. Оларын соо-биле база бир кижиги кири, а коридорда база каш кижиги артып калган.

— Олурдур — деп, оларын бирээни чыгарыш-дыр.

— Силерни ким дээрин билдир бис, полковник, чуте келген силер, мында чук кылып турар силер? — деп, база бирээни айтырды.

Бугу чуте-билдирген болу берген.

— Бис-биле кады ажылдарынын са-налал тур бис. Бир эвес чөпшээрес болуураа, бо өрөөлө-ле туттурган, халы-ыныры кичилелер силер. Бистин са-налымыска кирип болуураа, силерин бо-дунарга эки болур.

— Кандыг кады ажылдажыла дуга-йын чыгарыш турарынар менде билдир-мектир — дидим.

— Чүтүн дугайын чыгарыш турары-мыс кончут эки билдир силер — деп, ИФБ-нин ажылдакчы чыгарыш.

— Кеттиңил алыры чөпшээрер силер бе?

— Адыр-алыр, бистин айтырымыска харыылар.

— Харыылап бердим чоп.

— Совет разведканын полковниги бол-гай силер, маңа чүтү кылып турганын-нын билдир бис. Биске ажылдарынын са-налал тур бис, кызымак болуураа, ту-дуп хоругулар бис — деп, ийи дугаар кижиги меделген.

— Силерге чыгарышканын кырынга ам немээр чүтөк чот — дидим.

Ийчангы чартык шак хире чыгарыш-тымыс. Адак сөөлдө американынын бирээни турган, коридорго үнө берген. Өрөөлө үш кижиги база кирип келди. ИФБ-

нин төлөөкчилери эки аксында турал алды.

Кирип келгендеринин бирээни мен ту-дуп хоругуларын ордерин менде көр-гүскөн. Бо чуртка мен чакыт келген болгаш дашылап бүртүктөш деп ында бижээн. Чиндирки эгелди.

Эртен дүне Төп-биле радио дамчыштыр чыгарышкан кижиги болгай мен, ийчанган чакыт бижилген материалдары өрөөлө кире бердилер. Аңаа чакыт бижиле матери-алдарын болгаш эске-даа чүткүлери хоор-айда чакыт черге каалап турган кижиги болгай мен.

Чедик агент кижилер көрүп турал, ол материалдарын ууткап кааптары берге дээрин билдир тур мен, канчап-чооп-лаа тургал, чакыт бижиле демектерин бол-гаш эртен дүне хуулап алганым сөөлүг радиогамманын чыгарыш ужурун турган.

Чакыт бижиле демектерин ал кааптар-ы берге эвес, чуте даш ол улаа эвес чү-ве болгай. Ону холумга чажыра туткаш, арыгыларын черге барай дидим. Чин-дирки бирээни эдерин киргеш эскер-бейн турал, чакыт бижиле демектерин бижээн саазынын канализацияга сүпкан мен.

Радиогамманын бижимели стол кыры-на болук саазын аламан чыткан. Чин-дирки доозулган соода, чүт-хемни беле шары диди. Чурук чүтүрү кижиги болгай мен, ийчанган бугу чурар савага бугу артып турган. Саазынар аламан радиогамма бижимелин уштуп келеш, бугу артып аңаа бийер-биле бычыл эгелди. Бугу савазы аштап берге, ра-диогамма бижилегинин саазынын дүрө туткаш, дем-ле черимче сүпкан мен. Оон эске материалдарын чажырып шы-даваным хомудангы-даа болла, чакыт бижиле демектерин болгаш радиогамма бижимелин саазынын ууткап четтиге-ним сагымын оожураткан.

Ийи документтерден адырып алдым-ла-даа, эскерлер артка. ИФБ мези нимни ийити келген-бир дээринге чигинит чок апарган. Мен сөгөл берипкен хоралакчы-нын материалын үнелдеш, «бугу чү-вени» билдир алган бис дээринге келген

төлөөкчилер буузелерин бар-ла ша-биле ораалдашкан.

Разведчик кижиги буураанынын болгаш туураарын дугайын болал-ла туруп бээр болла, серемчилелди оскуну болур болгай. Ийчанган туураар хуну-ле-даа, оон соондагы айларда болгаш чыла-даа болууну хуу салым даш чуте бо-лаанымы сөөлдө даңгаар-ла болар ийик мен. Бол-ла чүве Ийитинин федералдык бюрозунун ийитинден болууну ду-лаачыларынын буураплас даш, болу-ну хуу салымны болавай турган мен.

Мези холумга кичи кедиреш, машина-га чыгарыш артынга олуртуп алган. Төлөөкчилерин бирээни мези-биле кожа олуртуп алган. Мурнуга бир ажылдакчы олуртуп алган, улам кижиги-ле чорон.

База бир документтен адырып алыр арга таварыш келген. Галстук кыстырар чүтөмө бир чутула айтыр дугайында ийиткелди бижээн чутула пластинка чоран чүве. Галстукуну эде бээриме, мурну-да олурган кижиги эскерип кааш, галстук кыстырарынын ушта тыртып алды. Ону чашып көрүп олурган, пластинканын уш-туну барып дүшкени ол эскербейн бер-ган. Оон чүт-лаа тыппайн, ону менде эгилди берди. Ол чорук мен сергеткен, оон мында дидим.

— Экин эртер каразым-да-дыр силер...

Бир бажына апарган, мен чиге мур-нундан болгаш ийитинден чурукка тырты-рып, салаам истерин бастырып алган, он бир өрөөлө олуртуп кады, лекция-ла кы-лып турган өрөөл боор. Мен аны-буру кижилер таанылап турган...

Ол-ла аразында галстук кыстырарын база катап хынап көргөш, бижиктиг пластинканын чотуга буузелдим.

Беш шак чедип турал ийи кижиги чедип келген. Олар-биле мези кады чоруту-румну чыгарыштыр. Кайлаар, чуте чо-рурумну-даа диниатканылар. Холумга база катап кичи кедиреш, куудумчу-лүдү берди. Аэродромга чедип келдеш. Самолет ужурун үнгөн соода үр-ле жу-тут. Беш шак уштукан соода кезикти-нин он бир шак чедип турал, улаа эвес аэро-дромга хонгаш, кывар чуту кууду алды.

Оон ужурун үнгөш, эртеринин беш шак хиреле хай сайылган оттары кестүп кел-ген, ону нефть шынаалар-дыр деп билдир алдым. Текаска келгенсиз ол болду. Ала-бама штатка баштай дүшкенинни болгаш ам Текаска келген боор бис деп чыгарыш-тымыс, мен кадырап чоран кижилер кай-ган. Сыдыктарын көргөш, ужурунуну кайыра улаап чоранын, самолёттун кайы хире үдө ушканын барылаашын чынаар билдир алган мен.

Танымылар кичээткешин болгаш эи-ленин көргүдери ораалык чоранар. Ол хирезинде-ле кайлаар, чуте бар чору-ругустан дугайында айтыртыг харым бер-бейн, чуту-лаа билбеш чыгарыш чоранар.

Дарт шак чартык хиреле Брауналыа аэродромга хонгашкан бис. Аңаа ийи ма-шина-биле уткуп алган. Машина хорай-га чедип эрде оруктап чоруп келген. На-рангы турган. Мен улаа ал даш өрөөлө кижиги шоочалар кады.

Он шак хиреле оттурупкан, херим кет-тин алымынга, байыскаар даш алгаш чорупкан.

Байыскаалар уламчылап-ла турган. Мен туруп алганым соода алды негел-ла ашканда мези шынгын негелденин дугаар АКШ-та бар турар чүрүмү аугаар мен туруп хоругуларын документини кылып турганым. Мен Нью-Йорк кара бажыныче шийткен. Оң ылайыкшы мен судтан материалдарын билдирген бол-гай.

Ийитин-биле 4 чыл 8 айда олурдум. Оон соонда бистин назаастынын сагыш са-лышканынын ачында мези чанып келгеним билдир болгай силер.

Эң-не берге минутада мези чүтүк чуруп билдир, эртем болгаш чечен чо-гаал номнарына ынандым. Музы-канын чакык херекселеринге ойнап би-лirim мезе дуузалы болган. Америк ка-ра бажына беиз улаап салымас бо-лур арганы ол бүгү байдаллар мезе бер-ген.

(ПМА).

КУЗЕЛИН БОТТАНДЫРГАН

Март 8-тиң бүдүзү турган. Байырыг хурал доозулган соонда көрүк-чүлөр залды доңдуруп олурдук. Көжө-даа ажыттыган. «Хайран-ботт» көрүзүп эгелдеш. Көрүзүгү, шийткешин бүдүрү-ле көрүкчүлери кичээ-дейн хаара тудуп, шийткеш ойнакчылар тываларын шаандагы амды-ралын көрүкчүлөргө шийткеш болгаш мергежилди-биле чедирип шийдеш.

Барыш-Хемчик районун «Большевик» колхозунун аныктарынын уран чутула ынаа болгаш көрүкчүлөргө, фестивалдарга үргүчү-ле эки чедик-кижиги болуп турары ал бүдүдө билдирген апарган. Ол талантымы коллектив РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустук артизи, ийи чогаалчы Виктор Шогалович. Көк-оолдуг «Хайран-бот» деп шийткеш боттары тургускан, чонга улаа чедикши-биле көрүскөн чорук, бот-тыныгы талантымы кезде артистерин база бир чаа чедикшини болган. Ону шийткеш авторунун 60 харлааныга турсааткан, клубтук шийткешү «Хайран-ботт» үш айнык ийитинде чүткүлдүг белеткеш. Ший-ни белеткен эгелеп турар үдө дадагалашканын-даа, холмолдор-даа, чедикше чок чүткүл-даа хай турган. Ийчанга-даа олар боттарынын сал-дам соругазын күтүдүр даш, аңаа улаа чүткүл, тура-сорук-биле белетке-нип келген. Колхозтун активтери, баштаар чери база-ла улаа дуузын чедирген.

Шийи-клубта уран чүүл удуртукчу Валерий Мюрю тургускан, оон хөгжүмүг каадалагын школа башкысы К. Чаш-оол таарыштырган. Харатын ролон башкы Дина Монгуш, Сары-Ашкыт колхоз бугалтери Х. Отуевин, Кадыйн ролон башкы Зоя Ооржак, Хал-оолду башкы Саал Маайыр-оол олар чедикши-биле ойнаа. Шийин дериже каадалаган, ойнакчыларын ийик-хем база-ла көрүкчүлөргө таарышкан. Ону чүгүл эр-башкыларын көргөн эвес, Аяктыдын, Шийдин, Акы-Барыктаан, Ак-Довурактан хай чон кээп көргөн. Шийи ол черлерге барып көрүзүп бээрлик чыгарыш үзүктөл чок кээп турар.

С. САПЫК-ООЛ.

Тыва АССР-ниң Культура министрствозунун уран чүүл талаагы-биле ийиткелдери.

Кадыр даган дүргөн эки бадарыга мерге-жөөн каптагы спортчуларын саым сөөлүг үдө көрдү. «Спартак» эки-тура спорт ий-тител даган бадарынын маргалдаанын чоюкчу-лери Кызыл хоорай чогулда Ленин да-гага эртерген. Ийи чун ийитинде болган маргал-даанын түңгөлдө «Тыва даг-дугу» комбинат-тын спортчулары каптагы ээлтирин көргө-көш, бирги чери ээлдеш.

Спортчулар тус-тузунда база-ла чедикши-лик болуураа. Кызылда хаак секциялыны

тренери Василий Наговицын эң эки түңгөлдү көргөскөн, бирги чери алган. Пассажирлер АТА-анын төлөөсү Михаил Калабин ийити черде. Ушкү чери республика типография-нын амыкчыны Владимир Соловьев ээлдеш. Хер-жөөннүн ийитинде эң эки түңгөлдө «Тыва даг-дугу» комбинатын анык спортчуу Алла Рубова көргөскөн.

ЧУРУКТА: (солгай тарадан оң талаага) В. Соловьев, А. Рубова, М. Калабин. Фото М. КУТЕМАДЫРЫНЫ.

Бизил, Шийинин «Бравенко куудуучу бажы» № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторун 24-63, редакторун ораалчыла рынын 35-24, 25-38, харысалгалыг секретарынын 23-35, парийжик амыктар кылдынын 23-54, агитация болгаш пропаганда кылдынын 37-13, кезде ажыл-агый кылдынын 21-47, чөпчүл кылдынын 22-64, чаага, амыкчы болгаш кааза корреспонденттерин база совет тургузуп болгаш амыктар кылдынын 21-27, ийити информация кылдынын 20-60, бухгалтериянын 31-75 корректорларын 27-41. Солун калайы барганда 32-75 телефонча доңгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүленин чанында-парлаага эргелелин типографиясы.

ТС-00523.

РЕДАКЦИЯНЫН Адрези: